Իսրայելում հրատարակվող «Վրեմյա» ռուսալեզու թերթը պարբերաբար տեղեկություններ է տալիս Հայաստանի եւ հայերի մասին: Ստորեւ ներկայացնում ենք թերթի մայիսյան համարներից երկու հոդված, մեկը՝ Երուսաղեմի հայ համայնքի, մյուսը՝ արցախյան իրադարձությունների շուրջ:

Մեր զավակները կվերադառնան

Ութ միլիոն հայերի կեսից էլ քիչ է ապրում Հայաստանի տարածքում: Այսօր հայ ժողովրդի մեծ մասն ապրում է սփյուռքում. Միացյալ Նահանգներում, Ֆրանսիայում, Լատինական Ամերիկայում... Իսրայելում նույնպես հայկական համայնք կա, ուր հաշվվում են երկուերկուսուկես հազար հայեր: Հայերի ոչ մեծ խմբեր բնակվում են Յաֆֆայում, Հայֆայում, Ռամալլահում, սակայն համայնքի հիմնական մասը գտնվում է երուսաղեմյան Հին Քաղաքի Հայկական թաղամասում:

Այստեղ առաջին բնակիչները հայտնվել են չորրորդ դարում, արդեն վեցերորդ դարում Երուսաղեմում հիմնվել է հայոց պատրիարքարանը: Երուսաղեմի համայնքը վկա է եղել Արաբական խալիֆաթի ծաղկմանը, խաչակիրների կողմից սուրբ երկրի գրավմանը, Օսմանյան Թուրքիայի ստեղծմանը, հզորացմանն ու 1918-ի անկմանը: Հայերն ապրել են Պաղեստինում բրիտանական մանդատի օրոք, իսկ Իսրայելի հռչակումից մի տարի առաջ մոտ չորս հազար հայեր մեկնեցին իրենց պատմական հայրենիք՝ Հայաստան: Անկախության պատերազմից հետո Հին Քաղաքն անցավ Հորդանանին: Այստեղ մնացած հայերը դարձան հորդանանահպատակներ: 1967 թ. հունիսին, երբ ազատագրվեց Երուսաղեմի արեւելյան մասը, հայկական համայնքը հայտնվեց Իսրայելի տարածքում:

- Այն ժամանակ մեզ առաջարկեցին ընտրել. կամ ընդունել իսրայելյան հպատակություն, կամ պահպանել հորդանանյան անձնագրերը,- պատմում են համայնքի անդամները:- Ոմանք դարձան Իսրայելի քաղաքացիներ: Սակայն ընդհանրապես դա մեզ ձեռնտու չէ. շատերս արաբական երկրներում ազգականներ ունենք, ուր Իսրայելի քաղաքացիների մուտքն արգելված է: Մինչեւ վերջին ժամանակներս Իսրայելի քաղաքացու համար նույնիսկ Հայաստան գնալը հեշտ չէր: Մենք բարձր ենք գնահատում, որ մեզ ընտրելու հնարավորություն տվին...

Այսօրվա երուսաղեմահայերի ճնշող մեծամասնությունը սերունդն են նրանց, որոնց 1915 թվականի ջարդը զրկեց հայրենիքից եւ տանիքից:

- Մենք մինչեւ հիմա էլ ասում ենք՝ ես մուսալեռցի եմ, մյուսը՝ մարաշցի, այն մյուսը՝ սասունցի,- ասում է Հայկական թաղամասում կերամիկական կրպակի տեր Ջորջ Սանդրունին:- Չնայած ծնվել ենք Երուսաղեմում, բայց մեկ է, հիշում ենք, թե ծննդով ով որտեղից է:

Երուսաղեմի հայ համայնքը պատկանում է հայ առաքելական եկեղեցուն, որի կենտրոնը գտնվում է Հայաստանում, Էջմիածնում: Եթե համայնքի կենցաղը բավականին ներփակ է ու մեկուսացած, տնտեսապես հայերը ներառնված են իսրայելական տնտեսության բոլոր կառուցվածքների մեջ: Իսրայելում «հայերին բնորոշ արհեստներ» են ոսկերիչները, լուսանկարիչները եւ բրուտները:

- Աշխատում ենք այնտեղ, ուր աշխատանք կա,- պատմում է լուսանկարիչ Հակոբը:- Օրինակ, ես աշխատում եմ Արմավենիների փողոցի վրա, հրեական Երուսաղեմում: Եղբայրս սեփական արհեստանոց ունի Արեւելյան Երուսաղեմի Սալահ Էդ-Դին փողոցի վրա: Երկու հայ ընտանիք կա Ռամալլահում. նրանց գործն այնտեղ է, ապրելն էլ՝ հարմար:

- Ինչպե՞ս են դասավորվել հայերի հարաբերությունները հրեաների եւ պաղեստինցիների հետ:

- Այդ իմաստով մեր դրությունը յուրահատուկ է: Օրինակ, երբ երկրաշարժից երկու օր հետո, մեր վանքում հոգեհանգիստ էր մատուցվում, դրան մասնակցեցին եւ հրեաներ, եւ պաղեստինցիներ: Թղթակիցներն այդ ժամանակ նշեցին, որ հրեաները եւ պաղեստինցիներն առաջին անգամ են հանդիպում նույն տանիքի տակ: Իհարկե, տխուր է, որ դա պատահեց մեր ժողովրդի համար այդ դժբախտ օրերին... Մենք ձգտում ենք բոլորի հետ միատեսակ լավ հարաբերություններ պահպանել: Եթե հայերին հաջողվի միջնորդի դեր խաղալ հրեաների եւ արաբների փոխհարաբերությունների բարելավման մեջ, ճակատագրին շնորհակալ կլինենք այդ հնարավորության համար:

- Երբ Մաթոսյանը Քրիստոնյաների թաղամասում տունը վաճառեց հրեաներին, դա ձեր համայնքի համար հետեւանքներ ունեցա՞վ:

- Այդ ժամանակ արաբները մեր դեմ շատ լարվեցին: Հայերի դեմ ցույցեր եղան Հին Քաղաքում, մեզ մեղադրեցին «զավթիչների հետ համագործակցության» մեջ: Պատրիարքն ստիպված եղավ պատվիրակություն ուղարկել պաղեստինյան համայնքի ղեկավարների մոտ եւ բացատրել, որ Մաթոսյանը գործել է ինքնուրույն, մենք նրա փոխարեն չենք կարող պատասխան տալ...

Հայաստանում կատարվող ամեն ինչ սուր հետաքրքրում է համայնքին:

- Իսրայելի հայ համայնքը միշտ Հայաստան է ուղարկում փող, մթերքներ, դեղորայք: Օգնելը դժվար է. Հայաստանը, Մոսկվայի օրհնությամբ, դեռեւս շրջափակված է ադրբեջանցիների կողմից: Երբ Ադրբեջանից բռնագաղթվածների ալիք եղավ, Երուսաղեմի հայ պատրիարքարանը դիմեց Թեդդի Կոլեքին՝ Իսրայելում մի քանի հարյուր փախստական ընդունելու խնդրանքով: Երուսաղեմի քաղաքագլուխը համաձայնվեց, սակայն ծրագիրն այդպես էլ չիրականացվեց... Մենք ընդհանրապես չենք խրախուսում փախուստը Հայաստանից: Գլխավոր նպատակն այն է, որ Հայաստանը դառնա անկախ եւ ուժեղ պետություն, ուր համայն աշխարհի հայերը կարողանան գնալ ապրելու: Մեր ժողովուրդն էլ, մնացած բոլոր ժողովուրդների նման, ուզում է սեփական պետություն, սփական անկախություն ունենալ: Այլապես մենք գնչու կդառնանք.:.

- Ինչպիսի՞ն եք տեսնում անկախ Հայաստանը:

- Բանը նրանում չէ, որ Հայաստանը լրիվ անջատվի Խ. Միությունից: Հայաստանն այսօր բոլոր կողմերից շրջապատված է թշնամական մուսուլմանական երկրներով: Անկարան եւ Բաքուն երազում են միացյալ պետություն ստեղծել. պանթյուրքիզմի գաղափարներն այսօր էլ նույնքան արդիական են, ինչքան 70 տարի առաջ: Հայաստանը նրանց խանգարում է: Պանթյուրքիստների ծրագրի մեջ է մտնում ջնջել հայերին եւ բռնակցել մեր տարածքները: Երկու ամիս առաջ Մոսկվա այցելեց նախագահ Թուրգութ Օզալը. նրա գաղտնի խոսակցությունները Գորբաչովի հետ երեւի ավարտվել են Անկարա-Բաքու-Մոսկվա առանցք ստեղծելով: Մեզ հավաստի աղբյուրներից հայտնի է, որ հայկական ջարդերի ժամանակ Ղարաբաղի տարածքում թուրք զինվորներ են գտնվել: Ազերի օմոնականները հագած են եղել թուրքական պահպանակներ: Թուրքական հյուպատոսություն բացելը Բաքվում, Նախիջեւանի ազատ ելումուտը ադրբեջանա-թուրքական ռազմական դաշինք ստեղծելու հերթական քայլերն են:

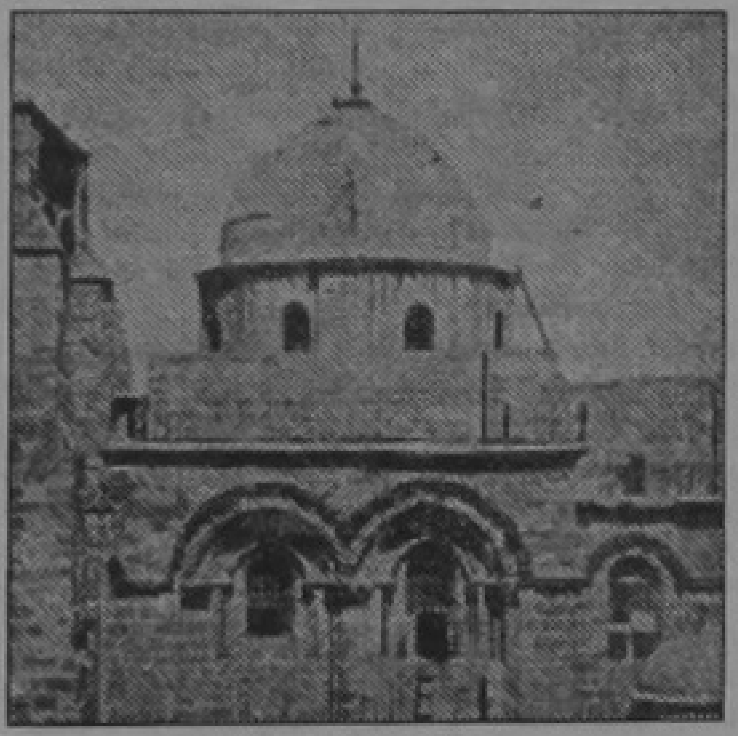

- Դուք կարո՞ղ եք դրան խանգարել:

- Մենք փորձում ենք աշխարհի ուշադրությունը հրավիրել Ղարաբաղի եւ Սումգայիթի ջարդերի վրա: Օրինակ, բողոքի ցույցեր արեցինք Բեսսմերտնիխի գալստյան ժամանակ, հանդիպեցինք խորհրդային ներկայացուցիչների հետ, պահանջեցինք դադարեցնել ջարդն ու տեղահանությունը... Ինչ վերաբերում է Հայաստանին օգնելուն, պետք է միջոցներ ներդնել նրա տնտեսության մեջ: Հայաստանը պետք է դառնա զարգացած անկախ եւրոպական երկիր, Շվեյցարիայի մակարդակի տնտեսությամբ: Լոկ տնտեսական ինքնուրույնությունը կարող է Հայաստանին ապահովել այն անհրաժեշտ ուժը, որով նա կարող է դիմակայել թշնամական շրջապատին: Շատ կարեւոր է, որ հայերը վերադառնան Հայաստան: Եթե այսօր Հայաստանն ունենար իր *կիբուցներն* ու *մոշավները*, ուր հայերը աշխարհի տարբեր ծայրերից կարող էին գնալ աշխատելու, հավանաբար շատերը կգնային, կսկսեին պետություն ստեղծել այբուբենից:

Այս իմաստով մեզ համար օրինակ է Իսրայելը: Անկախ Հայաստանն այսօր շատերին է երեւակայության խաղ եւ անիրականանալի երազ թվում, ինչպես 60 տարի առաջ հրեական պետությունը: Սակայն մենք հավատում ենք: Այդ հավատով էլ ապրում ենք, փոխանցելով այն մեր զավակներին: Եթե մենք չհասցնենք, գոնե նրանք թող վերադառնան եւ ապրեն իրենց պատմական երկրում...

Մեռոն ՆՈՒՐԻԿ

Հայաստան. արյունոտ մայիս

«Վրեմյա» թերթը իր մայիսի 24-ի համարում ընդարձակ տեղ է հատկացրել Գետաշենում, Մարտունաշենում եւ Արցախում հայերի դեմ կիրառվող խորհրդային բանակի եւ ազերի օմոնականների պատժիչ գործողություններին: Թերթի Մոսկվայի թղթակից Դ. Վոլչեկը ականատեսի ճշգրտությամբ ու մարդկային ցավով է նկարագրում 104-ամյա Թաքուն Սարգսյանի ողբերգությունը, որ ամբողջ կյանքն ապրելով պատմական Ջնաբերդ գյուղում, բռնի դուրս է նետվել այնտեղից եւ այժմ, Հայաստանի սահմանին, մնացել անտուն-անտեղ: Ծեր կինը նամակ է գրել Գորբաչովին: *«Այսօր-վաղը կմեռնեմ: Ուզում եմ մեռնել պապերիս սարքած տանը, ուզում եմ ծունկ չոքել նրանց գերեզմանաքարերի առաջ, ուր ննջում են իմ պապ Ստեփանն ու Համբարձումը, իմ տատ Թաքուհին ու Սոֆյան, իմ հայր Գեւորգը, մայրս՝ Ջավահիրը, եղբայրներս՝ Արշակն ու Տիգրանը, Իսահակն ու Մովսեսը, զավակներս՝ Ալեքսանդրն ու Լեւոնը, իմ ամուսին Համբարձումը: Տուր ինձ եթե ոչ ապրելու, գոնե հանգիստ հողում մեռնելու իրավունք»:*

Ո՞վ է մեղավոր, հարցնում է թղթակիցը:

Մեղքը համաշխարհային պատերազմի առաջնորդինն էր, որ բնիկ հայկական Ղարաբաղը մտցնելով Ադրբեջանի կազմի մեջ, նվեր մատուցեց Աթաթուրքին, պատասխանում է ինքը: Եթե 1988-ին դեռեւս հարցնում էին, թե պատմականորեն ո՞ւմն է այս հողը, այսօր ամեն ինչ ավտոմատն է վճռում: Եթե 1988-ին դեռեւս վիճում էին, թե ո՞ւմ կողմն է Գորբաչովը, այսօր արդեն նա բացահայտորեն անցել է Ադրբեջանի, ավելի ճիշտ, Մութալիբովի կոմունիստական վարչակարգի կողմը:

«Անկախությո՞ւն էիր ուզում, ա՛ռ», բղավել է ռուս զինվորն ու ավտոմատի կրակահերթով տապալել գետաշենցի ծերունուն:

Մեծ խելք պետք չէ հասկանալու համար, գրում է թղթակիցը, որ պատժիչ ապարատը ոչնչացնում է նրանց, ով ազատություն է տենչում: Ազգային պատկանելիությունը հաշիվ չի: Մարտի 28-ին Մոսկվայում հրաշքով ըսպանդ չսկսվեց: Այսօր վճարում են հայերը: Վա՞ղը... Ով ասես, եզրակացնում է Վոլչեկը:

Այնուհետեւ թղթակիցը քողազերծում է «հայ գրոհայինների» մասին առասպելը, ասելով, թե 1990 թ. հուլիսի 25-ի գորբաչովյան հրամանագիրը անօրինական զինված խմբերը լուծարելու մասին ավելի ջանադրաբար կատարեցին հայերը, քան թե ադրբեջանցիները, մնալով գրեթե անպաշտպան խորամանկորեն օմոնական դարձած երեկվա ազերի գրոհայինի դեմ: Փոքրաթիվ, հիմնականում անփորձ երիտասարդներից կազմված հայկական հատուկենտ ջոկատները ակնհայտորեն բանի պետք չեն:

Սակայն զարմանք բան, գրում է թղթակիցը: Եթե առաջներում հայերի եւ ադրբեջանցիների մասին հավասարապես էին խոսում, այսօր կուսակցական թերթերն ու ՏԱՍՍ-ը իրար հերթ չտալով խոսում են լոկ հայ գրոհայինների մասին: Պատահականությո՞ւն է, հարցնում է թղթակիցը: Ոչ, հասարակական կարծիքը մշակելու համար պատրվակ, որպեսզի անարգել իրագործվի Մութալիբովի ծրագրած գործողությունը. զինաթափել հայերին եւ 5 կիլոմետրանոց անվտանգության գոտի հաստատել: Չէ՞ որ ըստ հենց իրեն՝ Մութալիբովի, դրա համար նա Նովո-Օգարյովոյում ստացել էր Գորբաչովի ու Ելցինի հավանությունը:

Արտաքուստ այդ ծրագիրը պարզունակ է թվում, գրում է Վոլչեկը: Սակայն շատերը հասկացան, որ դա ղարաբաղյան հարցի վերջնական լուծման ծրագիրն է. ամբողջ հայ բնակչության տեղահանությունը Ադրբեջանի տարածքից:

Այնուհետեւ թղթակիցը նկարագրում է Գետաշենի ու Մարտունաշենի գործողությունը: Նա պատահական չի համարում, որ զորքն ու օմոնականները միանգամից չգրավեցին այդ գյուղերը, թեեւ կարող էին դա անել մի քանի ժամում: Հարկավոր էր սարսափ տարածել բնակչության մեջ, որպեսզի խուճապն անցներ ամբողջ Արցախով մեկ ու հայերը վախից փախչեին, ուր աչքները կտրում էր: Պարբերաբար օմոնականները ներխուժում էին տները, թալանում, բռնաբարում, սպանում:

Սպանվածների մեջ՝ 90-ամյա Հռոմ Մինասյանը, 85-ամյա Ռաֆիկ Սեյրանյանը, 13-ամյա Արամայիս Սահակյանը:

Ո՞ւմ լեզուն կպտտվի սրանց գրոհային անվանել, բացականչում է թղթակիցը: Թղթակցին չի հաջողվում Ստեփանակերտ ընկնել, լրագրողներին դա արգելված էր:

«*Ղարաբաղը դատապարտված է,*- ասում է նրան հայ ակտիվիստներից մեկը:- *Եթե բնակիչներին բռնությամբ չտեղահանեն, առանց իրենց Հայաստան կփախչեն»:*

Գորբաչով-Մութալիբովի ծրագիրն իրագործվում է հարթ, հետեւողականորեն: Ի՞նչ էլ պատահի, կգցեն «հայ գրոհայինների» վրա, ավարտում է իր թղթակցությունը Վոլչեկը: